

I EVROPAKRI UNIJA

1. I Evropakri unija te lakru ulipe

U kezdeto adijskra Evropakra unijakro resel andi cejt palu dujto vilagoskru haubaru. U gondi pruhubaru mek sana šuže. Site pe rodinja sistem, kaj andi cejt so avla buter ži aso valaso na perla. U Robert Schuman andu harno phendja le Jeaniskro Monnetaskro phenibe, te andu 9. maj 1950 predlagalindja kaj pe na kerel skupno butčo mištu štenkol te mištu srasta. Žanlahi kaj la državake mištu te kezdinel u haubaru pekal srasta mištu te kerel u orožje (mištu tankča, puški, bombi te okola koj) te u štenkol mišti fabrik te mišti srastuni. U butčo mištu štenkol te srasta telu skupno upravljanje, le državenge so potpisine (lekbuteder la Francijake te le Ninčkenge) na mukja kaj korkore kerdjana u orožje mištu habaru djek proti u kja.

Pru leskru plaun u šouv državi (i Francija, i Nemčija, i Italija, i Belgija, i Nizozemska te i Luksemburg) andu 18. april 1951 potpisine i paprušča mištu te kerel i Evropakri unija mištu štenkol te mištu srasta. Par berša palu udao pumen u državi khetaun vakerde kaj barisajarna u sodelovanje mek pruhokola heji, te afka pe andu 25. marec 1957 potpisingja i pogodba mištu te kerel i Evropakri gospodarski unija te i Evropakri unija mišti jederski zor. La Pogodbaha pali Evropakri unija sinja le skupne inštitucijenge la Evropakra skupnoščake uze čhitu u hejo miškruvluadakro sodelovanje te afka pe kerdja i Evropakri unija. I Slovenija geli zi Evropakri unija andu 1. maj 2004. Adaleha amari država andja falato pre pooblastildja mištu te odločalinel pruhokupne evropakre inštitucijii, so pomeninel kaj pe palu zadevi mištu skupno evropakro interes odločalinel demokratično pri evropakru nivo.

Adij i Evropakri unija keren u 27 državi so hile člandja te 23 uradne čhibča so len vakaren epaš milijarda manuša andi EU. Le manušen andi Evropakri unija khetaun rikejren u skupne vrednostča, sar hi i demokracija, u frejšago te i socialni pravica.

2. Evropakra unijakre simboldja

La Evropakra unija hi 4 simboldja: i gastava, i himna, u sveco te i lozinka.

2.1. I gastava

La gastava hi dešuduj somnakunožute čerhenji, so hile čhite andu khroge pri modri podlaga. La številka dešuduj nane ništa skupno la številka le člandjenca EU, ham sikaul pa u kipo popolnosti (dešuduj masekča, dešuduj diveseskre te rautčakre ouri, dešuduj apostoldja, dešuduj Heraklejevskre butča). U čerhenji hi andu khroge čhite vašudau, kaj hi u khroge simbol su khetaun rikejrel te na mukel donde te žal.

2.2. La EU himna

I EU himna hi i Oda radosti, so la andu 1785 berš pisindja u Friderich von Schiller, i djili pa pisindja u Ludwig van Beethoven mišti sklepni buti preskra enjata simfonijake. Zaru 1986 berš hili uradno la Evropakra unijakri himna. Auri sinja kedimi vašudau, kaj hili perikerišaugo mištu khetaunrikeripe te mirnipe. La himna naun alava.

2.3. La Evropakru dij

Mištu gondišagu pru vakerijbe le Robert Shumaniskro andru 1950 berš, so pe lel mištu adijskro Evropakro unijakro ulipe, pe u 9. maj auri rikejrel sar Evropakro dij. Adau hi cejt mištu butča te dogodki so kaumen i Evropa te aunal uze le manušenge andi Unija.

2.4. I lozinka

I lozinka Khetaun pomeninel, kaj hi andi Unija u Evropakre manuša khetaun andi skupni buti mištu mirnipe te mišti blaginja te kaj hi but aur kulturii, navaudi te čhibča andi Evropa laučo mišti lakri phuv.

3. U državi so hile člaundja

I Austrija, i Belgija, i Bolgarija, i Ciper, i Češka, i Danska, i Estonija, i Finska, i Francija, i Grčija, i Irska, i Italija, i Latvija, i Litva, i Luksemburg, i Madžarska, i Malta, i Nemčija, i Nizozemska, i Polska, i Portugalska, i Romunija, i Slovaška, i Slovenija, i Španija, i Švedska te i Velika Britanija.

U barisajaripe la EU

1973: u eršti barisajaripe – i Danska, i Velika Britanija te i Irska,

1981: u dujto barisajaripe – i Grčija;

1986: u trito barisajaripe – i Španija te i Portugalska;

1995: u štarto barisajaripe – i Austrija, i Švedska te i Finska;

2004: u paunčto barisajaripe – i Ciper, i Češka, i Estonija, i Latvija, i Litva, i Madžarska, i Malta, i Polska, i Slovaška te i **Slovenija**;

2007: u šouvtu barisajaripe – i Bolgarija te i romunija.

Member states of the European Union (2008)

Candidate countries

4. La Evropakra unijakre inštituciji

4.1. U Evropakro unijakru svet

Hi i inštitucija so angje sikaul le državengre vladi so hile člaundja. Zaru Evropakru parlament hilo u angjuno mištu te del u odločitvi andi Evropakri unija. Leskre lekbareder butča hi:

- Te del u evropakre zakondja so len pru but heji del lekbuteder khetaun le Evropakre parlamentih;
- Khetaun čhijen i ekonomski politika le državengri so hile člaundja.
- Kejrenmiškrumanušengruvekarjibemiškri EU te djek vej buter državi su hile člaundja vej miškrumanušengre organizaciji;
- Potrdinel u proračun EU, khetaun le Evropakre parlamentih;
- Opredelinel te kejrel i skupni avruni te i varni politika EU pri podlaga, so la del u Evropakru svet;
- Lel pe mištu te lačhaurel u butča le državengre so hile člaundja te usklajevalinel u sodelovanje miškru nacijakre sodišča te miškru miličaurdja andu kazenske zadevi.

U državi so hi člaundja djek pru djek len i odgovornost mištu te vodijnel u Svet EU mištu šouv masek.

4.2. U Evropakru parlament

Hili edini menteš auri kedijmi inštitucija andi Evropakri unija. Leskre lekbareder butča hi:

- Le Svetiha EU peske lel donde u zakondjengri pristojnost: adau kaj hile menteš auri kedijmu organ, pomožinel te kejrel i demokratični legitimnost la evropakra zakonodajake;
- kerel demokratično dikhijpe priku cile inštituciji EU, lekbuter priki Evropakri komisija. Hilu mištu adau kaj del vej verphenel le komisariskro anavipe te hile pravica te phenel kaj na

pautčel la Evropakra komisijake spoj;

- khetaun le Svetiha EU hilo pristojno mištu proračun EU te vašudau šej vplivaulinel pri poraba Unijakri. Kada hi u postopek kijsno lel vej verphenel u proračun spoj.

U poslanci andu Evropakru parlament hi auri kedijme pru volivi andu državi so hile člaundja mištu paunč berš. Akaun aunde bejšen 758 poslanci, palu volitvi andu 2009 berš pa leskri številka perla pru 736. La Slovenija hi andu Evropakru parlemant 7 poslanci.

4.3. I Evropakri komisija

Hi politično neodvisni inštitucija so zastopaulinel te upre rikejrel la Evropakra unijakre interešča sar celota. Lakri lekbareder buti hi:

- te phenel u zakondja le Evropakre parlamentiske te le Svetiske EU;
- te vodijnel te te kerel i politika te u proračun EU;
- te kerel aunde la evropakre zakondja (khetaun le Sodiščiha Evropakre skupnostčakre)
- te zastoupalinel i EU pru miškrumanušengro hejo, te phenaha adaleha, kada pe fervakerel palu sporazum miškru EU te aur državi.

I komisija kejren u 27 komisaurdja so hile dime mištu paunč berš. La slovenijakru komisauri hi u dr. Janez Potočnik so učaurel u hejo mišti znanost te u raziskauvi.

4.4. Le Evropakre manušegro sodišče

Le Evropakre manušengro sodišče pe lel mištu adau kaj pumen u evropakre zakondja andu cile državi so hile člaundja EU razlagaulinen te nicaulijnel pri isto način, avka kaj hi u zakon sklej mištu sa. U postopki pru Sodišče še den auri u ustanovi EU, u državi so hile člaundja, u podjetja

vej u manuša andi država. U sodišče kejren khetaun pru djek sodnik andri saki država so hile člaundja, avka kaj hi ande lijme cile 27 državakre pravne sistemdja la Evropakra unijakre. U sodnikča hi dime mištu šouv berš la možnoščaha kaj pe šej papal auri kejdel. Auri hile kedijme miškru pravnikča kaskri neodvisnost hi bri phučibe te so pheren u pogojdja mištu anavipe pru lekučeder sodniškro hejo andi pumare državi te hile auri prindjarde pravnikča.

4.5. U Evropakro računsko sodišče

U Evropakro računsko sodišče ferdikhel u cile koj su aun te auri žan andi Evropakri unija. Ferdikhel te hi u loj andru proračun EU lauče khetaun kedime te auri dime sar u zakon phenel, šparavno te mišti odau soske sana dime. U sodišče avka ferdikhel u paprušča sakune manušeskre vej la organizacijakre so kejren le lojenca so aun vej auri žan andi EU. Leskre ugotovitvi hi pisime andu poročildja so la Komisija te le državengre vladenge phenel oubokne den pru bilo sej nepravilnostča.

5. EU glavne pravici

EU glavne pravici hi khetaun kedijme andi Listina EU palu glavne pravici, so hile donde kedijme pru šouv glavne šere (i vrednost, u frejšago, u sklejšago, u khetaurikeripe, le manušengre pravici te pravica). I Listina rikejrel kaj u cile manuša ulile frej, te hilen sklej vrednost te sklej pravici. Fejs hili prouti bilo sej diskriminacija, adej hi aunde i diskriminacija pri podlaga mištu spol, fajta vej farba cipa, khatar aulo, odau so pautčel vej leskro prepričanje, u osebno phenibe vej i spolni usmerjenost. I Listina hi khligoro zari Lizbonski pogodba te kada ovla lijmi, ovna u 50 frejšagdja te u pravici, so hi aunde pisijme, falato zaru pravici EU.

6. U lekbareder dosegnipča

6.1. U Evro

Hi sklej valuta mišto evropakri phuv. Kada sinja ounde limo i buti andu andruno butčo ulo feder, so te barisajardja i gospodarski te i politični zour državenge so hile evropakra phuvdjakre člaundja. But prednostja andja te le manušenge. Le manušenge andi evropakri phuv buter na pekaul te počijnel u stroški mištu te parul u louj. Kaurkhaj šej enostavno

počijnen le evroha. U Evro pomožijnel lejkteder te dijkhel u cejni priki graunica. Avka šej u maunš andri Slovenija dijkhel i cejna mišti mašin mištu te thoul u gauda andi Slovenije te andi Austrija te akor i mašin kijnel odoj kaj hi i cejna lek čuleder. Andi Slovenija u evro ulo nacionalni valuta zaru 1. januar 2007.

6.2. EU andruno butčo

U andruno butčo hi djek miškru fundament EU te hilo pre 27 državenca te 493 milojondja manušenca lek bareder butčo pru vilaugo. Hi le štaur frejišaugdja:

Frej pretok mištu blago

Adau pomenijnel, kaj hi andi EU verphendi i carina, u omejitvi te u barikadi mištu te kijnel te te biknel. Sako podjetje šej pre izdelki kejrel te biknel kaj kaumel andi EU.

Frej pretok mištu butča

Adau pomenijnel, kaj šej saku frizeri, arhitekt, vej u vodovodauri tad. pre koj del bilo khauj andi EU.

Frej pretok mišui manuša

Adau pomenijnel, kaj pe še sako maunuš naselijnel, zaposlinel vej sijkul auri andi bilo sej država so hi člau EU. Mištu manuša so hi neve člaunder EU šej ži 2011 berš valaulinen valase omejitvi.

Frej pretok mištu louj

Adau pomejninel, kaj naun nisej omejitvi te bičhaul u louj, te phraul u bankakru račun, te lek kredit tad. bilo khaj andi EU.

I Evropakri unija pe lel mištu adau, kaj le štaur glavne načelenge čhivna uze u paunčto, frej pretok mištu godjaripe. Pru adau način pe kerdja u frej prestop mištu raziskovalci, študentča, znanstvenikča te univerzitetne mešterdja.

6.3. I šengenski phuv

I šengenski phuv hi u evropakru hejo bri androne graunici. U državi so hi aunde andu šengensko hejo buter na ferdijkhen u androne graunici ham barisajarde pa u dikhijpe pru androne graunici EU. Andu šengensko hejo šej žas bri pasošča te bri zamidimo ferdikšaugo pru graunici. I Slovenija andu šengensko hejo uštaudja priki rat palu 20. pru 21. decembei 2007 berš. Adaleha amari graunica la Republika Hrvaškaha ulili andruni meja EU.

6.4. U okolje

I gospodarski rast kerdja adau kaj hi buter semeti, so mejajaturen u zrauk, u paunji te i phuv. I EU žaunel kaj u okolje vplivaulijnel pru amaru sastijpe te adau sar žijas. Sa dugeder sa buteder nasvalipča hi, so len kejren u koj andru okolje, vašudau i EU le skupne evropakre zakonenca, so valaulinen andu cile državi so hile člaunici, rakinel bare okoljske standardja te vspodbujaulinel neve butča te rejneder tehnologija. Adij hi lekbareder izziv mištu okolje u vreme, čuleder biotske raznovrsnostča, u posledici mištu melalijpe mištu amaru sastijpe, i buti le semetenca te u prauhišago mištu obnovljive virdja energije. Andi borba prouti vreme peske i EU ži 2020 dinja adala ciljdja:

- 20-procentča čuleder auri te mukel u CO₂,
- 20-procentno falato mišti uporaba u obnovljive virdja energije te
- Te barisajare i energestki učinkovitost mišto 20 procentča

Fejs pe dijkhel sar pomen ferkejren u semeti paul andu koristne surovini, kompost vej andu benzin. Andi adau proces mištu te ferkejrel u semeti andu koristne surovini šej kejrassauri žejne, avka kaj donde kejdass u semeti.

6.5. I politika so khetaun rikejrel

I politika so khetaun rikejrel andi EU kerdja kauj angje gele u gospodarsko nerazvite phuvdja andi Evropakri unija. U loj andru sa felitike sklaudja EU hi namejnime lekčoreder regijenge, mištu promet, energetika te mištu okoljski infrastruktura. I Evropakri unija fejst but vlagaulijnel andu manuša. Lek buteder den pru godjaripe, so hile posledica bareder produktivnost. Priki desetletča i politika mištu khetau te rikejrel kerdja pro adau kaj tiknjaurde i razlika andi razvitost miškru sa felitike phuvdja andral andi Evropakri unija.

6.6. Te rikejrel u mirnijpe

Palu dujto vilaugoskru haubaru miškru državi so hile člaundja EU na žalahi niso haubaru te adij menge bilo sou nincengro spopaud nauštik predstavljaulinas. I Evropakri unija kerel pru adau kaj miškru državi so člaundja kerlahi povezani varnostni te obrambeni politika. Adej fejst oubok del pri promocija mištu mirnijpe te mištu frejšaugo andu cile državi pru vilaugo.

7. I Lizbonski pogodba

Odoula so vodijnen u državi so hile člaundja andu 13. decemberi 2007 potpisinde i Lizbonski pogodba, so barisajarla la Evropakra unijakri te lakre inštitucijakre butča. Ande kejrel adala lačharibdja:

- I Evropakri unija ovla pravnu manuš, so zorajaurla lakri pogajaulski zour te lakri feder buti pru vilaugoskri phuv te lakru žanijpe mištu partnerdja andu trite državi te andu miškrumanušengre organizauciji;
- I Evropakri unija djerinla le šerutne: u šerutno le Evropakre svetiskro palu duj berš ferlela la Unijakru vodišaugo;
- La EU ovla te andrunu minister: akharla pe baru angjuno mištu avrutne zadejvi te varni politika;
- Andu Evropakru parlament la neva cejtčaha andu 2009 berš bešna lekbuteder 751 poslanci (u 750 poslanci te u šerutno). I številka le poslancengri andri saki država ovla omejimi pru lekbuteder 96 te lekčuleder 6. I Slovenija le neve lačharibdjaha djerinla pri številka avka kaj la ovla pru nejvo 8 evropakre poslanci;
- Andu 2014 berš pe tiknjaurla i številka le evropakre komisaurdjenje;
- U državnu parlament ovla feder vključimo andi Unijakri buti;
- I manušengri pravica oubok dela i Listina palu glauvne pravici;
- Milijoun manuša andru sa felitike držaui so hile člaundja šej dena aunde pobuda mištu te kejrel u evropakru zakon;
- I država su hili člaun šej žala auri andri Evropakri unija;
- Le alaveha mištu te pomožijnel djekhe khauvreske, peske i država so hili člaun kerla miškripesko pomožišaugo kada perla ži teroristično napaud, ži narauvakre nesreči vej zu nesreči so len kejrel u maunoš.

I Lizbonski pogodba kezdinla te valaulinel, kada la odobrinna u cile državi so hile člaundja andi EU.

8. I Evropakri unija te u Roma

U Roma hi djek lekbareder etnični manjšina andi EU, vašudau kaj andu državi so hile člaundja žijen pru milojondja lakre manuša. Butfar pomen laukhen la diskriminacijaha te hile te socialno ferčhidime. But Roma hi čore te naun len buti. U safelitike paprušča sikaun kaj le but Evropakre manušen nauna laučo phukavibe palu adale manuša, so pe butfar kejrel pru stereotipča te pru pretsoški. I Evropakri unija pe lel mištu adau kaj u državi so hile člaundja kezdinnahi te kerel pru adau kauj pe rikerlahi upre i romani čhip te i kultura pru cile falati kada žijen miškru manuša. Fejs pa pe site del oubok kaj u državi su hile člaundja, kernahi pru adau kaj pe khetaun vakerlahi pali buti, kaj ovlahi čuleder čoripe te kaj na ovnahi socialno ferčhidime (zu rodibe i buti, zu sikavibe, zu khereskre razmeri), proti diskriminacijakre zakondja te kernahi khetaun mištu te lačhaurel u miškrukurakro vakeribe, te khrik te kerjrek u pretsoški, te te vakejrel palu pomen mišti safelitiki kultura. Igen vaužno hi kauj hi uzi buti uze te u Roma.

La Evropakra komisijakri informacijakri točka andi Evropa Direkno Murska Sobota hi falato zari Evropakri mreža Direk la Evropakra komisijakro. I informacijakri točka pe lel mištu te informejrinel le kherutne manušen pali Evropakri unija, spodbujaulinel u vakerijbe pali Evropakri unija te odau so la užaurel, te paul informejrinel le evropakre inštituciji palu informacijakre potrejni mištu kherutne manuša te palu odzivdja pru kerde projektča. La informacijakra točkakri glavni buti hi te spodbujaulinel u miškrumanušengru vakerijbe miškru evropakre inštituciji te miškru manuša, lekbuteder pru kherutno vej regionalno hejo, te la evropakre manušengro aktivno vključevanje andu vakeribdja palu odau so užaurel la Evropakra unija.

Kerdja u: Zavod PIP, Evropakro Direktno Murska Sobota, Zvezna ulica 10, 9000 Murska Sobota

U založnik: u Zavod PIP

Pisindja u: Dejan Bogdan

U pisišaugo sinja kisno andu marc 2009

Prevedindja u: Danijel Šarkezi

Oblikovalindja te tiskaulindja u: MACULA LUNEA

Kiči brošuri: 600

U hejo te u berša kada pe dinja auri:

Murska Sobota, novemberi 2009.

